

Etika v práci účtovníka

Renáta Antalová¹

DOI: 10.32725/978-80-7394-939-6.01

Abstrakt: Účtovníctvo možno považovať za jazyk podnikania. Identifikuje udalosti a transakcie, ktoré majú vplyv na podnik, kvantifikuje ich, zaznamenáva, sumarizuje a poskytuje, resp. sprístupňuje ich rôznym používateľom. Zároveň tým ovplyvňuje fungovanie podnikania i kultúru podnikania v účtovnej jednotke. Je potrebné zdôrazniť, že moderné podnikateľské subjekty v súčasnosti zamestnávajú ľudí s rozdielnym zázemím z hľadiska národnosti, kultúry, náboženstva, veku, vzdelania a sociálno-ekonomického postavenia. Každý z týchto jednotlivcov prichádza na pracovisko s inými hodnotami, cieľmi a odlišným vnímaním prijateľného správania. To sa týka aj profesie účtovníka. Cieľom príspevku je identifikovať oblasti vzájomnej medzipredmetovej spolupráce na univerzitách ekonomického smeru vo výuke účtovníctva ako „morálnej praxe“.

Kľúčové slová: účtovníctvo, profesia účtovníka, vzdelávanie budúcich účtovníkov, etika

1 Úvod

V učebniciach účtovníctva existuje množstvo rôznych definícií účtovníctva. Tie boli vypracované pedagógmi účtovníctva, resp. účtovníckymi organizáciami v rôznych obdobiach a oblastiach pôsobenia, s cieľom vyjadriť podstatu, ktorú daný pojem vyjadruje, a to stručne, súvisle a úplne. Vzhľadom na dlhú históriu vývoja účtovníctva sa v čase menila ako definícia účtovníctva, tak aj profesia účtovníka. Základnou jednotkou, ku ktorej sa viazali staršie definície účtovníctva bol ekonomický subjekt (napr. podnik), ktorého hospodárska činnosť a výsledky tejto činnosti boli identifikované, merané a spracované v rámci relatívne uzavretého a vnútorne usporiadaného systému informácií a oznamované používateľom týchto informácií, ktorým tak umožňovali vytvárať si úsudky a rozhodnutia.

Východiskovým impulzom na spracovanie tohto príspevku bol návrh na redefiníciu účtovníctva, v ktorom „Účtovníctvo je technická, spoločenská a morálna prax, ktorá sa zaoberá udržateľným využívaním zdrojov a riadnou zodpovednosťou voči zainteresovaným stranám, aby sa umožnil rozkvet organizácií, ľudí a prírody.“ (Carnegie, Parker, Tsahuridu, 2021) a snaha autorov o to, aby správanie profesionálnych účtovníkov a ich hodnotenie vychádzalo z takej definície účtovníctva, ktorá v plnej miere spĺňa požiadavky kladené na účtovníctvo 21. storočia.

V povedomí širokej verejnosti ale aj mnohých účtovníkov na Slovensku i v zahraničí je účtovníctvo chápané ako postupnosť určitých techník a postupov, kde kľúčovou otázkou je otázka ako viesť účtovníctvo. Účtovníctvo je chápané ako technická prax. Keď však porozumieme účtovníctvu v jeho úplnej podstate a pochopíme aj súvislosti v rámci ktorých funguje, preskúmame jeho vplyv na správanie sa ľudí v organizáciách i spoločnosti, zistíme, že ho treba chápať aj v kontexte jeho dopadov na spoločnosť, teda aj ako spoločenskú prax (Tsahuridu, Carnegie, 2018).

Koncom 20. a začiatkom 21. storočia došlo k zviditeľneniu množstva negatívnych dosahov účtovníctva na spoločnosť a otvorila sa otázka jeho chápania ako morálnej praxe. Do popredia sa dostali otázky typu, čo by účtovníctvo robiť malo alebo naopak čo by robiť nemalo (Carnegie, Parker, Tsahuridu, 2022).

Horeuvedený návrh na redefiníciu účtovníctva sa podľa nášho názoru v porovnaní so staršími definíciami účtovníctva výrazne rozširuje o otázku jeho chápania ako spoločenskej a morálnej praxe. V danom kontexte sa preto budeme v predloženom príspevku venovať najmä postaveniu a významu etiky vo vzdelávaní budúceho účtovného odborníka. (Pozn.: veda o morálke - etika – je teoretické štúdium hodnôt a princípov, ktoré usmerňujú ľudské konanie v situáciách, keď je možný výber.) Cieľom je identifikovať oblasti vzájomnej medzipredmetovej spolupráce na univerzitách ekonomického smeru vo výuke účtovníctva ako „morálnej praxe“.

2 Metodika

Preto sme študovali najmä výstupy výskumných projektov, ktoré boli publikované v rôznych odborných časopisoch na Slovensku i v zahraničí a venovali sa profesii účtovníka najmä vo vzťahu k etike, ďalej vzdelávaniu budúcich účtovníkov i názorom zástupcov ďalších profesií zahrňovaných pod pojem účtovný odborník, vykonávajúcich aktívne danú profesiu na etiku vo svojom odbore. Ďalej sme skúmali odbornú literatúru, ktorá sa venovala účtovným podvodom, rôznym druhom a formám účtovných podvodov, charakteristickým znakom podvodného jednania, rizikovým faktorom podvodu,

¹ Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta hospodárskej informatiky, Katedra účtovníctva a audítorstva, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, renata.antalova@cuba.sk.

metódam identifikácie účtovných podvodov, resp. ich detekcie založenej na analytických modeloch a v neposlednom rade dôsledkom podvodného konania spoločností na ne samé, ale aj na celkovú ekonomiku. Uvedené informácie sme analyzovali a porovnávali a spracovávali formou rešerše.

3 Výsledky

Žijeme v storočí súťaže, porovnávaní a hodnotenia. To nás posúva vpred a je základom ďalšieho vývoja a prosperity. Plánované úlohy a ciele sú vyjadrené v peňažných i naturálnych jednotkách a kvantifikované prostredníctvom rôznych ukazovateľov. Prvotným cieľom ich stanovenia je pozitívna motivácia zamestnancov na všetkých ekonomických úrovniach podniku s cieľom rastu a prosperity organizácie. Kľúčové ukazovatele výkonnosti sa prijímajú, dosahujú a prekračujú. Sú nástrojmi riadenia i odmeňovania a môžu mať pozitívny vplyv na správanie sa jednotlivcov i organizácií. Problém môže nastať vtedy, keď manažéri hodnotení na základe daných „motivačných schém“ začnú venovať nadmernú pozornosť vlastným merateľným osobným výkonom a odmenám a „ignorovať“ povinnosti, záväzky a vlastnú zodpovednosť voči obchodným partnerom, zákazníkom, či zamestnancom (Carnegie, Tsahuridu, 2019).

Uprednostnenie osobných záujmov je len jedným z významných faktorov (zdrojov, príčin) neetického správania sa účtovných odborníkov. Ako ďalšie uvádza kolektív autorov (Balázsiné Farkas, Bélyácz, Kardos, Kása, & Szász, 2019):

- stratu objektivity a nezávislosti
- neadekvátny úsudok
- nedostatočnú citlivosť vo vnímaní etiky
- neschopný manažment a zhoršujúcu sa firemnú kultúru
- nedostatok organizačnej a nestrannej podpory
- nedostatok podpory zo strany profesionálnych združení
- absenciu kompetencií.

Neuplatnenie etických princípov a podvody v účtovníctve a vykazovaní údajov v účtovnej závierke podniku sú spravidla vyvolané určitými zmenami v samotnom podniku a vplyvmi trhu na podnik (resp. očakávaniami trhu voči podniku).

- K podvodom v účtovníctve a vo vykazovaní údajov z účtovných závierok spravidla nedochádza zamestnávaním skupiny „nečestných účtovníkov“. K podvodnému konaniu dochádza v nadväznosti na určité vplyvy (tlaky) okolia, v ktorých sú prítomné dva znaky: agresívne požadovanie plnenia cieľov vo väzbe na finančné ukazovatele a zistenie skutočnosti, že neschopnosť ich splnenia je neodpušiteľná.
- Podvody veľkých rozmerov spravidla nevznikajú na základe plánovanej a vedomej spolupráce s manažmentom. Prvotná potreba „zakryť“ určité nedostatky vo výkonnosti podniku je nasledovaná ďalšími a ďalšími „úpravami“ skutočnosti využívajúc nejednoznačnosť legislatívy.

Pravdepodobne najznámejším prípadom dlhodobej neudržateľnosti podvodného správania spoločnosti založeného na hrubých porušeníach základných účtovných zásad, bol bankrot energetického gigantu Enron, ktorý sa svojho času zapísal do dejín ako najväčší firemný bankrot v dejinách USA. Škandál a krach spoločnosti vyvolal šok na Wall Street a odštartoval vlnu podobných obrovských bankrotov. „Kolaps Enronu pripravil o prácu tisíce ľudí a zmazal majetok akcionárov za viac než 60 miliárd dolárov. Tí, ktorí dostatočne nerozložili zdroje svojich penzijných plánov, prišli aj o peniaze na dôchodok. Z dôchodkových účtov takto zmizli viac ako dve miliardy dolárov. Akcie Enronu klesli za rok z historických viac ako 90 dolárov pod jeden dolár. Účtovné podvody spoločnosti Enron sú dodnes uvádzané ako memento neetického správania obrovských rozmerov.

V tejto súvislosti Carnegie a Tsahuridu „uvedomujúc si význam účtovníctva a profesionálnych účtovníkov pre organizačné a sociálne fungovanie a rozvoj“ navrhli, „aby účtovnícka profesia mala úlohu a skutočne aj povinnosť rozvíjať a uplatňovať obsiahlejšiu a vyváženejšiu orientáciu na meranie a výkazníctvo, ako napr. rámec Medzinárodnej rady pre integrované podávanie správ (IIRC). Služba profesionálnych účtovníkov verejnému záujmu, najmä tam, kde vznikajúce organizačné správanie je prinajmenšom sporné, si vyžaduje etické vedenie zo strany profesionálnych účtovníkov a ich profesijných organizácií (Carnegie, Tsahuridu, 2019).

3.1 Dôvody formovania etickej kultúry v organizáciách a názory účtovných odborníkov na profesiu

Prirodzenou súčasťou firemnej kultúry by mala byť aj etická kultúra danej organizácie. Vytváranie a udržiavanie silnej etickej kultúry je základom pre fungovanie organizácie podporujúcej ľudí, ktorí robia správne a etické rozhodnutia. Ak

budú všetky relevantné organizačné systémy vyvíjať „tlak“ na ľudí rovnakým etickým smerom, etické zlyhanie bude menej pravdepodobné. V tejto súvislosti Graham, Harvey, Popadak, Rajgopal, (2017) uvádzajú niekoľko významných výhod, ktoré môže organizácii poskytnúť silná etická kultúra:

- zvýšená spokojnosť zamestnancov s prácou,
- znížené vyhorenie zamestnancov,
- zníženie nezákonnej činnosti,
- zlepšený výkon organizácie.

Výskum úloh a funkcií obchodnej etiky je zameraný v prvom rade na veľké podniky, napriek tomu, že malé a stredné podniky vplyvajú vo významnej miere na ekonomiku každej krajiny, predovšetkým na rýchlo sa meniace a silnejúce konkurenčné globálne trhy (Naidoo, Perumal, & Moodley, 2009). Malé a stredné podniky akoby stáli mimo záujmu výskumu v oblasti obchodnej etiky. Kým pre mnohé veľké podniky sa aplikácia etických štandardov stáva nástrojom získania renomé, progres malých a stredných podnikov vo vyspelých krajinách v oblasti etiky je dosahovaný postupným získavaním dôvery zamestnancov, zákazníkov, dodávateľov a spoločnosti ako takej. V malých a stredných podnikoch vyspelých krajín narastá dopyt po lepšom chápaní obchodnej etiky a jej výhod, ako aj informovanosti v danej oblasti. Pre tieto podniky je potrebné mať vytvorenú vlastnú etickú politiku s každodennou aplikáciou v praxi. Ak si chcú tieto podniky zachovať konkurencieschopnosť, musí sa manažment správať eticky a zároveň hájiť záujmy vlastnej firmy. Účtovní odborníci, ktorí sa z titulu výkonu svojej profesie (účtovníci, daňový poradcovia...) dostávajú do kontaktu s uvedenými spoločnosťami (malými a strednými podnikmi) sú vystavení etickým výzvam. Kolektív autorov Balázsine Farkas, Bélyácz, Kardos, Kása, & Szász, (2019) zaujala otázka možnosti súčasného presadenia obchodného úspechu a etického správania sa. Autori dotazníkovou formou oslovili 1 300 registrovaných účastníkov celoštátnej konferencie účtovníkov a daňových poradcov, ktorých sa pýtali na etické otázky v účtovníctve. Vyhodnotiť bolo možné 43 % percent dotazníkov.

Autori na základe výsledkov vlastného empirického výskumu uvádzajú, že možno skonštatovať existenciu vzťahu medzi etickosťou, vnímaním etického správania a etickým správaním jedinca, čo ovplyvňuje službu verejnému záujmu. Súčasne majú tieto faktory vplyv na etickosť v profesnom a pracovnom prostredí. V záujme profesie účtovníka je to, aby budúci účtovný odborníci boli edukovaní aj v oblasti etiky v danom odbore.

Možno sa etike v účtovníctve naučiť, či je to vlastnosť človeku vlastná? Loeb (1988) navrhuje sedem cieľov, ktoré by mali byť vytýčené v rámci výuky etiky v účtovníctve:

- výuku účtovníctva spojiť s morálnymi otázkami,
- poznať tie problémy v účtovníctve, ktoré majú etické implikácie,
- rozvinúť význam morálnej povinnosti alebo zodpovednosti,
- vytvoriť tú schopnosť, ktorá je potrebná na riešenie etického konfliktu alebo dilemy
- naučiť sa vysporiadať sa s neistotami účtovnej profesie
- vnímať fázy zmien etického správania
- oceniť a pochopiť históriu všetkých aspektov a zloženie účtovnej etiky, resp. ich prepojenie so všeobecnými pravidlami etiky.

Výuka etického správania môže prebiehať v rámci štruktúrovaného vzdelávania i ďalšieho osobného vzdelávania. Na prvom stupni vysokoškolského štúdia účtovníctva napríklad ako súčasť odborných predmetov a na druhom stupni štúdia ako samostatný predmet.

3.2 Etika účtovníka ako predmet vzdelávania v oblasti účtovníctva

Účtovníctvo v 21. storočí je potrebné vyučovať tak, aby pre študentov neboli podstatnými len otázky typu aká je správna odpoveď alebo aký je správny výsledok. Účtovníctvo by mali študenti študovať a hodnotiť v súvislostiach v akých funguje (Carnegie, Parker, Tsahuridu, 2022). Mali by chápať, že poskytovanie informácií z účtovníctva na prijímanie rozhodnutí je jednou z najdôležitejších funkcií účtovníctva. Aby boli informácie pre používateľov relevantné v súlade s plnením funkcií účtovníctva, je potrebné aby spĺňali základné kvalitatívne charakteristiky, ktoré sú požadované účtovnou legislatívou. Majú byť zrozumiteľné, porovnateľné a spoľahlivé. Podľa zákona o účtovníctve majú byť informácie v účtovnej závierke pre používateľa užitočné, pričom sa posudzujú z hľadiska významnosti informácie. Tá sa vyhodnocuje podľa toho, či by jej neuvedenie alebo jej chybné uvedenie v účtovnej závierke mohlo ovplyvniť úsudok

alebo rozhodovanie používateľa. V rámci bežného účtovníctva a zostavovania účtovnej závierky účtovná jednotka využíva postupy práce na dosiahnutie určeného cieľa. Ich výber je ovplyvnený dodržiavaním účtovných zásad (Juhászová, Máziková, Pakšiová, Kadlečíková, 2021).

Čím viac legislatívna úprava obsahuje zásad, na základe ktorých treba vytvoriť pravidlá, tým väčší priestor pre subjektívne rozhodovanie výkonnému účtovníkovi poskytuje a naopak účtovníctvo založené na prísnych, záväzných a jednoznačných pravidlách neposkytuje takmer žiaden priestor pre uplatnenie subjektívneho názoru účtovníka. V prvom prípade pri tvorbe súboru interných pravidiel účtovníka (spravidla) vedome uplatňuje konkrétne kritériá rozhodovania. Podľa toho, ako sú zosúladené záujmy účtovnej jednotky - vlastníkov, manažmentu a účtovníka so záujmom verejným, dochádza buď k uplatneniu alebo ignorovaniu etických princípov zo strany účtovníka. Hvoždarová (2007) uvádza, že „možno stanoviť tri typy účtovníkov:

- účtovník plne stotožnený so všeobecne akceptovanými účtovnými zásadami,
- účtovník využíva legálne možnosti právnej úpravy a tak čiastočne poruší zásadu verného a pravdivého zobrazenia v prospech účtovnej jednotky,
- účtovník, ktorý ochotne prekročí hranice legislatívy a vedome skreslí účtovnú závierku podľa pokynov manažmentu.“

Preto je potrebné aby neoddeliteľnou súčasťou procesu vyučovania účtovníctva v 21. storočí boli prípadové štúdie zostavené na základe aktuálnych prípadov vychádzajúcich z praxe. Študent účtovníctva by mal byť vedený k tomu aby pristupoval k riešeniu situácií v uvedených prípadových štúdiách tvorivo, naučil sa argumentovať použitím úsudku a rozhodovať sa podľa kritérií stanovených ním samým alebo manažmentom uplatňujúc etické princípy v súlade s etickým kódexom.

V porovnaní s účtovníkom, ktorý poskytuje účtovnej jednotke svoje služby ako jej zamestnanec alebo dodávateľ služby a je závislý od účtovnej jednotky, resp. manažmentu účtovnej jednotky, audítor by mal byť nezávislý vo vzťahu k účtovnej jednotke a vyjadrovať názor na účtovnú závierku a výročnú správu predovšetkým vo verejnom záujme. Podobne ako výučbu účtovníctva, aj výučbu auditu je potrebné doplniť o prípadové štúdie zamerané na etiku audítora a oboznámiť študentov s národnou, resp. nadnárodnou úpravou etiky. Aby si budúci audítori bolo vedomí, že ich uistenie, že účtovná závierka neobsahuje významné chyby a nesprávnosti má byť zárukou bezpečnosti pre subjekty vstupujúce do vzťahu s auditovanou účtovnou jednotkou.

Z množstva prípadov ignorovania morálnych princípov v kauzách spoločností, ktoré viedli až k ich krachu, možno vyvodit' dve veľmi dôležité ponaučenia:

- obrie firemné bankroty uvedených spoločností boli sprevádzané omnoho vyššími osobnými, podnikovými a spoločenskými stratami, než boli „odmeny, benefity a zisky“ na podvodoch zúčastnených a zainteresovaných osôb spoločností,
- došlo k zlyhaniu kontrolných mechanizmov, ktoré mali slúžiť ochrane verejného záujmu.

4 Záver

Súčasní i budúci účtovníci „potrebujú oceniť a pochopiť účinky účtovníctva na organizácie, ľudí a prírodu“ (Carnegie, Parker, Tsahuridu, 2022) a zároveň pochopiť, že „etický prístup k riešeniu problémov v účtovníctve je prínosom pre všetky zúčastnené strany, lebo prostredníctvom uplatňovania etických princípov sa optimalizuje súlad úzkych podnikových záujmov so záujmom verejným. „(Hvoždarová, 2007). Na to je potrebný nielen teoretický základ „techniky účtovania“ a široký rozsah preberaných tém, ale aj kvalita výuky s dôrazom na pochopenie podstaty problematiky a dostatočný časový priestor na riešenie úloh, ich možných alternatív riešenia aj s ich dopadmi na „skúmanú“ spoločnosť, jej bezprostredné okolie i ekonomiku ako takú. Budúci účtovní odborníci môžu pracovať napríklad ako účtovníci, daňový poradcovia, audítori, interní audítori, manažéri alebo môžu byť v pozícii vlastníkov firiem a teda aj zamestnávateľov. Preto odporúčame už na prvom stupni vysokoškolského štúdia zaradiť do výuky predmetov ako sú účtovníctvo, manažérske účtovníctvo, analýza účtovnej závierky, automatizácia účtovníctva, identifikáciu a analýzu vybraných činností (oceňovanie, tvorba rezerv alebo opravných položiek...), pri ktorých môže dôjsť k manipulácii údajov a ich skreslenému vykazovaniu a narušeniu zásady verného a pravdivého zobrazenia skutočnosti na hrane platnej legislatívy, resp. v rozpore s platnou legislatívou, a aj tých oblastí (interné smernice, interné výkazy, metódy finančnej analýzy...), ktoré môžu slúžiť ako nástroje identifikácie, resp. prevencie podvodov v účtovníctve. V rámci vybraných prednášok a seminárov samostatného voliteľného predmetu na druhom stupni vysokoškolského štúdia, zapojiť do výuky metód detekcie a prevencie podvodného správania v účtovníctve vybrané oblasti matematiky, psychológie a práva.

Zdroje

- Balázsiné Farkas, K., Bélyácz, I., Kardos, B., Kása, R., & Szász, E. (2019). A számvitel szakma etikai szempontú modellezése a számviteli szakemberek értékítélete alapján, *Statisztikai Szemle*, 97. évfolyam 12. szám 1103–1153. oldal. DOI: 10.20311/stat2019.12.hu1103
- Carnegie, G., & Tsahuridu, E. (2019). Key Performance Indicators and Organizational Culture: A New Proposition. International Federation of Accountants Knowledge Gateway, 5 December, Available at: www.ifac.org/knowledge-gateway/preparing-future-ready-professionals/discussion/key-performance-indicators-and accessed 15 June 2022.
- Carnegie, G., Parker, L., & Tsahuridu, E. (2021). What is Accounting Today? *Australian Accounting Review* (2021), 96 (31), 65-73. DOI:10.1111/auar.12325
- Carnegie, G., Parker, L., & Tsahuridu, E. (2022). SOS Accounting Educators: Developing Accounting and Accountants for a Better World. International Federation of Accountants Knowledge Gateway, 19 April, Available at: www.ifac.org/knowledge-gateway/preparing-future-ready-professionals/discussion/sos-accounting-educators-developing-accounting-and-accountants-better-world, accessed 15 June 2022. DOI:10.1080/09639284.2021.2014915
- Graham, J. R., Harvey, C. R., Popadak, J., & Rajgopal, Sh. (2017). Corporate Culture: Evidence from the Field, NBER working papers, Available at: www.nber.org/system/files/working_papers/w23255/w23255.pdf, accessed 22 June 2022. DOI: 10.1016/j.jfineco.2022.07.008
- Hvožďarová, J. (2007). Etika účtovníka a audítora - nový voliteľný predmet: <The> Ethics of accountant and of auditor - the new optional subject. Teória, prax a vzdelávanie v účtovníctve a audítorstve vo svetle medzinárodných noriem: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, 50-52.
- Juhászová, Z., Máziková, K., Pakšiová, R., & Kadlečíková, (2021). *Účtovníctvo*. 1. vyd. Bratislava: Wolters Kluwer.
- Loeb, S. E. (1988). Teaching students accounting ethics: Some crucial issues. *Issues in Accounting Education*, 3(2), 316-329.
- Naidoo, N., Perumal, S., Moodley, S. (2009). Ethical Dilemmas in Business Practices of Small and Medium Enterprises (SMEs) in South Africa.
- Tsahuridu, E., & Carnegie, G. D. (2018). Accounting as a Social and Moral Practice. International Federation of Accountants Knowledge Gateway, 30 July, Available at: www.ifac.org/knowledge-gateway/building-trust-ethics/discussion/accounting-social-and-moral-practice, accessed 15 June 2022.